

Γεώργιος Χρ. Χαριζάνης

Ο αναχωρητής Προκόπιος, ο άγιος Πορφύριος επίσκοπος Γάζης (395-420) και η εμφάνιση του μοναχισμού στο νησί της Ρόδου*

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να διερευνήσει την εμφάνιση και τα πρώτα βήματα του μοναχισμού στη Ρόδο. Επίσης να εξετάσει τη μορφή οργάνωσης και τη λειτουργία αυτού του πρώιμου σταδίου του μοναχικού βίου στο νησί.

Η Ρόδος, το μεγαλύτερο από τα νησιά των Δωδεκανήσων, με έκταση 1.398 τετραγωνικά χιλιόμετρα, βρίσκεται στο νοτιοανατολικό Αιγαίο πέλαγος. Έχει σχήμα επίμηκες ελλειψοειδές με διεύθυνση νότια, νοτιοδυτική - βόρεια, βορειοανατολική. Απέχει από τις μικρασιατικές ακτές περί τα δεκαοκτώ χιλιόμετρα. Το έδαφός της είναι ημιορεινό. Τα πιο επιβλητικά υψώματα βρίσκονται στο κεντροδυτικό τμήμα της, με υψηλότερη κορυφή τον Αττάβυρο (1.125 μέτρα). Το νησί στις μέρες μας είναι πυκνοκατοικημένο στο βόρειο τμήμα του, ενώ είναι σχεδόν ακατοίμητο (με λίγες μόνο κοινότητες) στο κεντρικό του τμήμα¹.

Στους αρχαίους χρόνους είχαν συγκροτηθεί στη Ρόδο τρεις πόλεις-κράτη: η Λίνδος στην ανατολική ακτή, η Ιαλυσός στα βόρεια και η Κάμιρος στα βορειοδυτικά του νησιού. Οι πόλεις αυτές, μαζί με την Κω και τις πόλεις της νοτιοδυτικής μικρασιατικής ακτής, Κνίδο και Αλικαρνασσό, συνέστησαν συμμαχία, την *Δωρικήν Έξάπολιν*. Αργότερα και συγκεκριμένα το 408/407 π.Χ. ιδρύθηκε από τον Δωριέα, γιο του

* Ανακοίνωση στο *ΑΔ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο* (Θεσσαλονίκη 31 Μαΐου - 2 Ιουνίου 2013).

¹ Βλ. Γρ. Κωνσταντινόπουλος, Ρόδος, στο *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τ. 52, Αμαρούσιον 1992, σ. 153-154 (στο εξής: Γρ. Κωνσταντινόπουλος, Ρόδος). Γενικότερα για την ιστορία της Ρόδου βλ. *Ρόδος 2.400 χρόνια. Η πόλη της Ρόδου από την ίδρυσή της μέχρι την κατάληψη από τους Τούρκους (1523)*, Διεθνές Επισημονικό Συνέδριο, Ρόδος 24-29 Οκτωβρίου 1993. Πρακτικά, τ. Α'-Β', Αθήνα 1999-2000 (στο εξής: *Ρόδος 2.400 χρόνια*).

Διαγόρα, αριστοκράτη από την Ιαλυσό, η πόλη της Ρόδου, η οποία γνώρισε ταχύτατη ανάπτυξη σε όλους τους τομείς².

Κατά την Ελληνιστική εποχή (3^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.), παρά τους πολέμους και τις διαμάχες, η Ρόδος συνέχισε την ακμάζουσα πορεία της και εξελίχθηκε σε σημαντική ναυτική δύναμη. Η υπεροχή της στη θάλασσα προκάλεσε τον φθόνο και την έχθρα της Ρώμης. Τελικά, το 42 π.Χ. ύστερα από πολιορκία της πόλης από τον στρατηγό Κάσσιο, η Ρόδος παραδόθηκε στους Ρωμαίους και μετατράπηκε σε επαρχία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας³.

Μετά τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού (284-305), αλλά και του Μ. Κωνσταντίνου (324-337) και των διαδόχων του στη διοίκηση της αυτοκρατορίας, διαμορφώθηκε κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο ένα σύστημα διοικητικό, το οποίο διαβαθμιζόταν σε τρία επίπεδα: περιλάμβανε α) μεγάλες ενότητες, τις *επαρχότητες* ή *υπαρχίες* (*praefecturae*), που είχαν επικεφαλής αντίστοιχα η *καθεμία τον έπαρχο των πραιτωρίων* (*praefectus praetorio*). β) οι *επαρχότητες χωρίζονταν* στις μεσαίου μεγέθους *διοικήσεις* (*dioceses*), με επικεφαλής αντίστοιχα η *καθεμία έναν βικάριο* (*vicarius*). γ) οι *διοικήσεις με τη σειρά τους διαιρούνταν* σε μικρότερες *επαρχίες* (*provinciae*), με επικεφαλής η *καθεμία έναν άρχοντα ή ηγεμόνα* (*praeses provinciae*)⁴.

Η Ρόδος στην πρωτοβυζαντινή εποχή αποτέλεσε τμήμα της *επαρχίας Νήσων* (*provincia insularum*) ή *Κυκλάδων*, η οποία εντασσόταν στη *διοίκηση της Ασίας* (*diocesis Asiana*), που με τη σειρά της ανήκε στην *επαρχότητα της Ανατολής* (*praefectura praetorio per Orientem*). Η επαρχία Νήσων είχε ιδρυθεί επί Διοκλητιανού (284-305). Κατ' εξαίρεση, μέχρι και πριν από τα μέσα του 5^{ου} αι., υπαγόταν, μαζί με την επαρχία Ελλησπόντου, στη δικαιοδοσία, όχι του βικαρίου της διοίκησης

². Βλ. Μ. Σακελλαρίου, Η αποικιστική διαδικασία του Ελληνικού κόσμου. Εθνική και πολιτική ανασύσταξη (1125-700 π.Χ.), στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (στο εξής: *I.E.E.*), τ. Β', Αθήνα 1971, σ. 34. - Γρ. Κωνσταντινόπουλος, Ρόδος 154-155.

³. Βλ. Γρ. Κωνσταντινόπουλος, Ρόδος 155.

⁴. Αναλυτικά για τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού και του Μ. Κωνσταντίνου στη διοικητική διάρθρωση της αυτοκρατορίας βλ. Α. Α. Vasiliev, *Ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας 324-1453*, μτφρ. Δ. Σαβράμης, τ. Α': 324-1204, Αθήνα χ.χ., σ. 84-89. (στο εξής: Α. Α. Vasiliev, *Ιστορία Ι*). - Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, Το Βυζαντινό πολίτευμα, *I.E.E.*, τ. Ζ', Αθήνα 1978, σ. 265-266. - Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία Βυζαντινού κράτους*, τ. Α': *Ιστορία πρώιμης Βυζαντινής περιόδου (324-565)*, Θεσσαλονίκη 1995⁵, σ. 609-613 (στο εξής: Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία Ι*). - G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, μτφρ. Ι. Παναγόπουλος - επιστημ. εποπτεία Ευ. Κ. Χρυσός, τ. Α', Αθήνα 1997, σ. 92-94 (στο εξής: G. Ostrogorsky, *Ιστορία Ι*).

σης Ασίας, αλλά στον άρχοντα της επαρχίας Ασίας, που ήταν ανθύπατος (*proconsul*). Ο τελευταίος εξαρτάτο άμεσα από τον αυτοκράτορα⁵.

Την επαρχία Νήσων, που εκτεινόταν στο μεγαλύτερο μέρος του κεντρικού και ανατολικού Αιγαίου πελάγους, αποτελούσαν, εκτός από τη Ρόδο και οι ακόλουθες πόλεις και νησιά: Κως, Σάμος, Χίος, Μυτιλήνη, Μέθυμνα, Πέταλον, Τένεδος, Ποροσελήνη, Άνδρος, Τήνος, Νάξος, Πάρος, Σίφνος, Μήλος, Ίος, Θήρα, Αμοργός και Αστυπάλαια. Πρωτεύουσα της επαρχίας ήταν πιθανότατα η πόλη της Ρόδου⁶.

Αργότερα, επί αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α΄ (527-565)⁷, με τις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν στην περιφερειακή οργάνωση του Βυζαντινού κράτους, η Ρόδος και κατ' επέκταση η επαρχία Νήσων, μαζί με τις επαρχίες της *Μικράς Σκυθίας* (*Scythia Minor*), *Κάτω Μυσίας* (*Moesia Secunda*), *Καρίας* (*Cāria*) και *Κύπρου* (*Cyprus*) αποτέλεσαν τμήμα της νέας επαρχότητας που ίδρυσε το 536 ο Ιουστινιανός: της *Quaestura Iustiniana Exercitus*. Έδρα της νέας επαρχότητας ήταν η Οδησσός (σημ. Βάρνα της Βουλγαρίας) και στόχος της δημιουργίας της ήταν η τροφοδοσία και ο ανεφοδιασμός των στρατευμάτων των βορείων επαρχιών του Κάτω Δούναβη από τις νότιες, πλούσιες επαρχίες της Ανατολής. Στη διαδικασία αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζε το λιμάνι της Ρόδου, αλλά και τα λιμάνια των άλλων νησιών, καθώς βρίσκονταν πάνω στη θαλάσσια αρτηρία που συνέδεε τις περιοχές της Ανατολής με την Κωνσταντινούπολη και τις βόρειες επαρχίες της αυτοκρατορίας⁸.

⁵. Βλ. Α. Ε. Γκουτζιουκώστας - Ξ. Μ. Μονιάρος, *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α΄ (527-565): η περίπτωση της Quaestura Iustiniana Exercitus*, [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 22] Θεσσαλονίκη 2009, σ. 23 σημ. 71, σ. 94-95 (στο εξής: Α. Ε. Γκουτζιουκώστας - Ξ. Μ. Μονιάρος, *Quaestura exercitus*).

⁶. Τεροκλέους *Συνέκδημος*, έκδ. Ε. Honigmann, *Le Synekdèmos d' Hièroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre. Texte, introduction, commentaire et cartes*, [Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae, Forma Imperii Byzantini - Fasc. I] Bruxelles 1939, σ. 32. - Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου από τους προϊστορικούς χρόνους έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1948)*, Αθήνα 1972, σ. 244 (στο εξής: Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου*). - Α. Ε. Γκουτζιουκώστας - Ξ. Μ. Μονιάρος, *Quaestura exercitus* 95-96.

⁷. Διεξοδικά για τον Ιουστινιανό Α΄ (527-565), τη δράση και το έργο του βλ. Α. Α. Vasiliev, *Ιστορία I* 168-212. - R. Browning, *Ο αιώνας του Ιουστινιανού, I.E.E.*, τ. Ζ', σ. 150-204. - Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία I* 391-605. - G. Ostrogorsky, *Ιστορία I* 132-145.

⁸. Λεπτομερειακά βλ. Δ. Α. Ζακυθινός, *Βυζαντινή ιστορία 324-1071*, Αθήνα - Γιάννινα 1989, σ. 83 (στο εξής: Δ. Α. Ζακυθινός, *Ιστορία*) και κυρίως Α. Ε. Γκουτζιουκώστας - Ξ. Μ. Μονιάρος, *Quaestura exercitus* 93-99, 147-148, 233-238 (συμπεράσματα).

Εξαιτίας της καίριας θέσης της, η Ρόδος έγινε συχνά στόχος ληστροικών επιδρομών. Συγκεκριμένα, οι Βάνδαλοι, έχοντας ως ορμητήριο τη βόρεια Αφρική και αφού απέκτησαν στόλο, άρχισαν να κάνουν επικίνδυνα αισθητή την παρουσία τους, ιδιαίτερα μετά το 437, στις ακτές και τα νησιά της Μεσογείου⁹. Έτσι, ανάμεσα στις άλλες θαλάσσιες επιχειρήσεις τους, το 467 επέδραμαν εναντίον της Ρόδου. Το νησί, στα κατοπινά χρόνια, θα γνωρίσει και άλλες επιδρομές και λεηλασίες: το 469/470 θα λεηλατηθεί από την ορεινή πολεμική φυλή των Ισαύρων της Μ. Ασίας, το 621-625 θα αντιμετωπίσει την επιδρομή των Περσών του Χοσρόη Β' (590-628)¹⁰ και το 653/654 των Αράβων του Μωαβία. Μάλιστα οι Άραβες πούλησαν τον περίφημο Κολοσσό της Ρόδου, το χάλκινο άγαλμα του θεού Ήλιου, ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου, που είχε ήδη καταπέσει από σεισμό το 225 π.Χ., σε Εβραίο έμπορο από την Έδεσσα (σημ. Ufa) της Μεσοποταμίας, ο οποίος χρειάστηκε 900 καμήλες για τη μεταφορά του μετάλλου¹¹.

Ο χριστιανισμός στη Ρόδο άρχισε να διαδίδεται πιθανότατα από τα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ. και έπειτα. Ειδικότερα, ο απόστολος Παύλος με τους μαθητές του, κατά την τρίτη αποστολική περιοδεία του (52-56 μ.Χ.), όταν επέστρεφε από την Ελλάδα, διέβη τη Μακεδονία, διαπεραιώθηκε στην Τρωάδα, ήλθε στη Μυτιλήνη και κατέληξε στη Μίλητο¹². Από εκεί, επειδή επειγόταν να φθάσει έγκαιρα στα Ιεροσόλυμα

⁹. Βλ. Τ. Λουγγής, Το ανατολικό χριστιανικό κράτος (395-518), *I.E.E.*, τ. Ζ', σ. 116, 118, καθώς και 114-117 (στο εξής: Τ. Λουγγής, Κράτος), όπου γίνεται λόγος για την ίδρυση του Βανδηλικού βασιλείου της Αφρικής από τον Γιζέριχο και για την απώλεια της Ρωμαϊκής θαλασσοκρατορίας (425-460). Σχετικά με την προϊστορία, την καταγωγή, τις εισβολές των Βανδάλων και την οργάνωση του κράτους τους στην Αφρική, επίσης βλ. Chr. Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, Paris 1955 (ανατ. Aalen 1964).

¹⁰. Για το πρόβλημα της πραγματοποίησης και της χρονολόγησης της περσικής επιδρομής κατά της Ρόδου επί Ηρακλείου και Χοσρόη Β', που σε γενικές γραμμές τοποθετείται μεταξύ των ετών 621-625, καθώς και για τις άλλες επιδρομές εναντίον του νησιού (των Βανδάλων το 467, των Ισαύρων το 469-470 και για την εικαζόμενη επιδρομή των Βουλγαρο-αβαρο-σλάβων το 527), αναλυτικά βλ. Α. Σαββίδης, Σχετικά με την περσική επιδρομή κατά της Ρόδου επί Ηρακλείου, στο *Ρόδος 2.400 χρόνια*, τ. Β', σ. 481-484, όπου και βιβλιογραφία. - Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου* 249-250.

¹¹. Βλ. Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, Κρίσιμοι χρόνοι 642-802, *I.E.E.*, τ. Η', Αθήναι 1979, σ. 10 (στο εξής: Αι. Χριστοφιλοπούλου, Κρίσιμοι χρόνοι). - Δ. Α. Ζακυθινός, *Ιστορία* 126. - Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία Βυζαντινού κράτους*, τ. Β': *Ιστορία μέσης Βυζαντινής περιόδου (565-1081)*, Θεσσαλονίκη 1993⁵, σ. 79-80 (στο εξής: Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία II*). - G. Ostrogorsky, *Ιστορία I* 184.

¹². *Πράξεις Αποστόλων* 20.1-15.

την ημέρα της Πεντηκοστής¹³, αναχώρησε με πλοίο κατευθείαν για την Κω και ήλθε «τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ῥόδον κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα (της Λυκίας)»¹⁴. Δεν διευκρινίζεται βέβαια στις *Πράξεις των Αποστόλων*, αν ο Παύλος δίδαξε τον χριστιανισμό στους Ροδίους ή αν ανέθεσε το έργο αυτό σε κάποιον από τους μαθητές του. Ίσως τη διδασκαλία και διάδοση του χριστιανισμού στη Ρόδο να την ανέλαβε κάποιος μαθητής ή μαθητές από τις ακμάζουσες εκκλησίες και χριστιανικές κοινότητες που είχαν ιδρυθεί στα απέναντι παράλια της Μ. Ασίας (Έφεσος, Κολοσσές κ.ά.). Σύμφωνα πάντως με την παράδοση, ο απόστολος Παύλος αποβιβάστηκε στην ανατολική ακτή του νησιού, στη Λίνδο, στο σημείο όπου βρίσκεται σήμερα ο ναΐσκος των Αγίων Αποστόλων και από εκεί δίδαξε τον χριστιανισμό στους Ροδίους¹⁵.

Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, φαίνεται πως υπήρχε οργανωμένη πλέον χριστιανική εκκλησία στη Ρόδο κατά το β' μισό του 3^{ου} αι. με επίσκοπο τον Φωτεινό¹⁶. Το πλήθος επίσης των παλαιοχριστιανικών βασιλικών που έχουν εντοπισθεί και ανασκαφεί σε διάφορα σημεία στην πόλη της Ρόδου αλλά και σε τοποθεσίες στην ύπαιθρο, επιβεβαιώνει τη διάδοση, ανάπτυξη και ακμή του χριστιανισμού στο νησί στη διάρκεια των πρώτων χριστιανικών αιώνων¹⁷.

Επίσκοποι Ρόδου που μαρτυρούνται κατά την πρώτη βυζαντινή περίοδο είναι οι εξής: ο Ευφρόσυνος (έλαβε μέρος στην Α' Οικουμενική σύνοδο της Νίκαιας το 325), ο Ελλάνικος (συμμετείχε στην Γ' Οικουμενική σύνοδο της Εφέσου το 431), ο Ιωάννης (ήταν επίσκοπος κα-

¹³. *Πράξεις Αποστόλων* 20.16: «...ἔσπευδε γὰρ (ο Παύλος), εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα».

¹⁴. *Πράξεις Αποστόλων* 21.1: «Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν (από τους Μιλήσιους), εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ, τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ῥόδον κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα».

¹⁵. Βλ. Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου* 237, 339.

¹⁶. *Βίος καὶ ἄθλησις τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Κλήμεντος Ἀγκύρας / Vita et certamen S. Clementis Ancyranı et sociorum*, στο *Συμεὼν Λογοθέτου τοῦ Μεταφραστοῦ, τὰ εὐρισκόμενα πάντα*, PG 114, col. 849: «ΜΑ'. Κυριακὴ μὲν οὖν τῆς κατὰ ἡμέρας ἡγετο, καὶ πάντες ὅσοι κατὰ τὴν νῆσον (Ρόδον) Χριστιανοὶ (ὀλίγοι δὲ οὗτοι) πρὸς τὸν ναὸν συνέτρεχον... τῷ τῆς Ῥόδου προέδρῳ, Φωτεινὸς τῷ ἐπισκόπῳ ὄνομα». - Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου* 237, 339.

¹⁷. Παλαιοχριστιανικές βασιλικές είναι τρεις τουλάχιστον γνωστές με βεβαιότητα στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου. Ενδεχομένως ορισμένες εκκλησίες, όπως του Αγίου Σπυρίδωνα και του Αγίου Φανουριου, να έχουν κάποια παλαιοχριστιανική οικοδομική φάση. Μαζί με τις παλαιοχριστιανικές βασιλικές που εντοπίστηκαν στα περιγράφα της πόλης της Ρόδου, ο αριθμός τους ξεπερνά συνολικά τις είκοσι βλ. Η. Ε. Κόλλιας, *Η παλαιοχριστιανική και βυζαντινή Ρόδος. Η αντίσταση μιας ελληνιστικής πόλης, στο Ρόδος 2.400 χρόνια*, τ. Β', σ. 299-308. - Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου* 238-239.

τά την Δ΄ Οικουμενική σύνοδο της Χαλκηδόνας το 451), ο Θεοδοσίος (συμμετείχε στην Ε΄ Οικουμενική σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως το 553)¹⁸.

Επιπλέον η Ρόδος υπήρξε έδρα της μητροπόλεως Κυκλάδων (πιθανόν από τα τέλη του 4^{ου} αι.) και είχε στη δικαιοδοσία της, στους πρώτους βυζαντινούς αιώνες, τις ακόλουθες επισκοπές: Σάμου, Χίου, Κω, Ναξίας, Θήρας, Πάρου, Λέρου, Άνδρου, Τήνου, Μήλου και Πισσύνης (Πισσύης ή Πιττύης της Καρίας)¹⁹.

Ο μοναχισμός στο νησί, κατά πάσα πιθανότητα, φαίνεται πως εμφανίστηκε λίγο πριν ή περί τα τέλη του 4^{ου} αι. Ο Βίος του αγίου Πορφυρίου επισκόπου Γάζης (395-420) [BHG³1570] αναφέρεται στον αναχωρητή Προκόπιο, ο οποίος μόναζε στη Ρόδο γύρω στο έτος 400. Την ίδια χρονιά, ο άγιος Πορφύριος, μαζί με άλλους επισκόπους της Παλαιστίνης, ανέλαβαν να ταξιδέψουν στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να εξασφαλίσουν την έκδοση αυτοκρατορικού διατάγματος για την καταστροφή των ειδωλολατρικών ναών της Γάζας. Στο ταξίδι τους αυτό χρησιμοποίησαν ως ενδιάμεσο σταθμό τη Ρόδο. Σταμάτησαν στο νησί και συνάντησαν τον εν λόγω αναχωρητή Προκόπιο, του οποίου η συνδρομή και βοήθεια στην επιτυχή έκβαση της αποστολής τους υπήρξε πολύτιμη. Τον Προκόπιο δεν τον γνωρίζουμε από άλλες πηγές παρά μόνο από τον Βίο του αγίου Πορφυρίου²⁰.

Ο συγκεκριμένος Βίος γράφτηκε μερικά χρόνια μετά τον θάνατο του Πορφυρίου (†420) από τον μαθητή του διάκονο Μάρκο, που καταγόταν από την επαρχία της Ασίας και ασκούσε την τέχνη του καλλιγράφου. Ο Μάρκος γνώρισε τον Πορφύριο στους Αγίους Τόπους, στα Ιεροσόλυμα, όπου είχε μεταβεί για προσκύνηση, και έγινε από τό-

¹⁸. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, έκδ. J. D. Mansi, τ. 2 («Ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος»), Florentiae 1759, col. 695: «*Euphrosynus Rhodiensis*» - τ. 4 («Ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἁγία οἰκουμενικὴ τρίτη σύνοδος»), Florentiae 1760, col. 1213: «Ἑλλάνιος ἐπίσκοπος Ῥόδου ὑπέγραψα, καὶ τὰ ἐξῆς» - τ. 6 («Ἡ ἐν Χαλκηδόνι ἁγία οἰκουμενικὴ τετάρτη σύνοδος»), Florentiae 1761, col. 568: «*Τρύφωνος Χίου, ἐπέχοντος τὸν τόπον Ἰωάννου ἐπισκόπου Ῥόδου*» - τ. 9 («*Quinta synodus generalis Constantinopolitana II.*»), Florentiae 1763, col. 174: «*Theodosio religiosissimo episcopo Rhodi.*» - X. I. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία της Ρόδου* 237-238, 339.

¹⁹. Βλ. J. A. A. Darrouzès, *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, introduction et notes*, [Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin I] Paris 1981, σ. 213 (Notitia 1), σ. 227 (Notitia 2). - X. I. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία της Ρόδου* 236-237.

²⁰. *Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης*, έκδ. H. Grégoire - M.-A. Kugener, *Marc le Diacre. Vie de Porphyre évêque de Gaza. Texte établi, traduit et commenté*, Paris 1930 (κεῖμ. σ. 1-79). Ο εν λόγω Βίος -παρά τις όποιοι αμφιβολίες για την αυθεντικότητα του- αποτελεί αδιαμφισβήτητα αξιόπιστη πηγή, καθώς διαθέτει μία στέρεη ιστορική βάση, βλ. A. A. Vasiliev, *Ἱστορία I* 126 σημ. 1.

τε υποτακτικός του²¹. Σήμερα ο πρωτότυπος Βίος δεν σώζεται. Διαθέτουμε μία διασκευή που συντέθηκε από μεταγενέστερο συγγραφέα κατά τον 6^ο-7^ο αι.²²

Ο άγιος Πορφύριος είχε γεννηθεί περί το 347. Πατρίδα του ήταν η Θεσσαλονίκη. Καταγόταν από «γένος...έπίσημον» και διέθετε «πλούτον άπειρον». Ωστόσο τον κατέλαβε «θείος έρωσ» να ακολουθήσει τη μοναχική ζωή. Εγκατέλειψε τα πάντα και έφθασε με πλοίο στην Αίγυπτο, όπου, στην περιοχή της Σκήτης, μόνασε αρχικά για πέντε χρόνια (372-377)²³. Κατόπιν ασκήτευε σε ένα σπήλαιο στην περιοχή του Ιορδάνη για άλλα πέντε χρόνια (377-382)²⁴. Εξαιτίας μιας βαριάς αρρώστιας («ήπατος σκίρωμα μετά πυρετού συνεχούς λεπτοτάτου») εγκαταστάθηκε στα Ιεροσόλυμα. Εκεί, παρά την ασθένειά του, επισκεπτόταν συνεχώς για προσκύνηση τον ναό της Αναστάσεως και τα άλλα «εὐκτήρια» και άκουγε τα κηρύγματα των θείων διδασκάλων²⁵. Τότε γνώρισε τον μαθητή του Μάρκο, τον οποίο απέστειλε ως εκπρόσωπό του στη Θεσσαλονίκη (προ του 392) για τη διανομή της πατρικής του περιουσίας. Το μερίδιό του (4.400 χρυσά νομίσματα) και ό,τι άλλο του αναλογούσε, το μοίρασε στους φτωχούς. Στερούμενος ακόμη και τα αναγκαία, ασκούσε την τέχνη του «σκυτοτόμου» (βυρσοδέψη)²⁶. Για τον ασκητικό τρόπο της ζωής του χειροτονήθηκε πρεσβύτερος από τον επίσκοπο Ιεροσολύμων Πραύλιο (το 392)²⁷ και τρία χρόνια αργό-

²¹ Βίος Πορφυρίου, σ. 5, § 5.1-13, καθώς και εισαγωγή σ. ΧΙ.

²² Βλ. Ι. Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί της Βυζαντινής ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1987⁵, σ. 122 (στο εξής: Ι. Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*).

²³ Βίος Πορφυρίου, σ. 4, § 4.1-15. Ο μοναχισμός πρωτοξεκίνησε γεωγραφικά από την Αίγυπτο με δύο σπουδαίες προσωπικότητες, τον μέγα Αντώνιο (251-356) και τον άγιο Παχώμιο (†346), που ήταν οι θεμελιωτές των δύο κλασικών και επικρατέστερων κατά τη Βυζαντινή εποχή τύπων του: του ερημιτισμού (ή αναχωρητισμού) και του κοινοβιακού συστήματος αντίστοιχα, βλ. Γ. Χρ. Χαριζάνης, *Ο μοναχισμός στη Θράκη κατά τους Βυζαντινούς αιώνες*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 36-37 (στο εξής: Γ. Χρ. Χαριζάνης, *Μοναχισμός στη Θράκη*). Ίσως για αυτόν το λόγο έφθασε για να ασκητέψει ο άγιος Πορφύριος από τη Θεσσαλονίκη στην Αίγυπτο, επειδή ήταν η κοιτίδα του μοναχισμού.

²⁴ Βίος Πορφυρίου, σ. 4, § 4.16-20.

²⁵ Βίος Πορφυρίου, σ. 4, § 4.20-30 και σ. 5, § 5.1-24. Για τα Ιεροσόλυμα, την ευρύτερη περιοχή της Παλαιστίνης και την ιστορία της βλ. Ρ. F.-M. Abel, *Histoire de la Palestine depuis la conquête d'Alexandre jusqu' à l'invasion Arabe*, τ. 1-2, Paris 1952 (στο εξής: Ρ. F.-M. Abel, *Histoire de la Palestine*). - Claudine Dauphin, *La Palestine byzantine. Peuplement et populations*, τ. 1-3, [BAR International Series 726] Oxford 1998 (στο εξής: Cl. Dauphin, *Palestine*).

²⁶ Βίος Πορφυρίου, σ. 6, § 6.1-26 και σ. 9, § 9.1-17.

²⁷ Βίος Πορφυρίου, σ. 10, § 10.1-14. Στο συγκεκριμένο σημείο ο βιογράφος του αγίου Πορφυρίου Μάρκο έχει -πιθανόν εκ παραδρομής- χρονολογικό λάθος, καθώς επίσκοπος Ιεροσολύμων κατά το διάστημα από το 386 έως το 417 ήταν ο Ιωάννης και

τερα στις 18 Μαρτίου του 395 προχειρίστηκε επίσκοπος Γάζης από τον αρχιεπίσκοπο Καισαρείας της Παλαιστίνης Ιωάννη²⁸.

Η Καισάρεια κατά τον 4^ο-5^ο αι. ήταν το κέντρο του χριστιανισμού στην Παλαιστίνη και έδρα μητροπόλεως. Ο μητροπολίτης της (που αναφέρεται ως αρχιεπίσκοπος από τον βιογράφο του αγίου Πορφυρίου) είχε το δικαίωμα της χειροτονίας όλων των επισκόπων της Παλαιστίνης, συμπεριλαμβανομένου και των Ιεροσολύμων. Αρχικά ο επίσκοπος Ιεροσολύμων (Αιλίας) υπαγόταν στον μητροπολίτη Καισαρείας, αλλά για τιμητικούς λόγους τού δόθηκε η δυνατότητα να προΐσταται στις συνόδους όλων των επισκόπων της Παλαιστίνης (Α΄ Οικουμενική σύνοδος της Νίκαιας, 325)²⁹. Αργότερα, κατά την Δ΄ Οικουμενική σύνοδο της Χαλκηδόνας (451), ο επίσκοπος Ιεροσολύμων εξυψώθηκε και έλαβε το πατριαρχικό αξίωμα³⁰.

Ο Πορφύριος λοιπόν, όπως τονίζεται στον Βίο του, είχε γνώση της «ἔξωθεν» (κοσμικής) παιδείας, αλλά συγχρόνως διέθετε και θεολογική κατάρτιση και βαθιά γνώση των θείων Γραφών. Μπορούσε όσο κανείς άλλος να επιλύσει οποιαδήποτε απορία προέκυπτε από αυτές και ήταν ικανός να απαντά και να αποστομώνει τους άπιστους και τους κακόπιστους³¹. Στη Γάζα δίδασκε και κατηχούσε τους εισερχόμενους στη χριστιανική πίστη, όχι μιλώντας με δυσνόητα, κομπαστικά λόγια, θέλοντας να κάνει επίδειξη του εαυτού του, αλλά με λόγια απλά και κατανοητά³². Επιπλέον, ανέλαβε αγώνα κατά των ειδωλολατρών. Το 398 απέστειλε τον βιογράφο και μαθητή του Μάρκο στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να λάβει τις ανάλογες διαταγές από τον αυτοκράτορα Αρκάδιο (395-408) και τον πατριάρχη Ιωάννη τον Χρυσόστομο (398-404) για την καταστροφή των ειδώλων. Έτσι και έγινε. Τα

όχι ο Πραύλιος, ο οποίος υπήρξε διάδοχος του τελευταίου από το 417 έως το 422, βλ. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 11 σημ. 1. Σχετικά με τον επίσκοπο Ιεροσολύμων Ιωάννη επίσης βλ. P. F.-M. Abel, *Histoire de la Palestine*, τ. 2, σ. 305-311.

²⁸. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 14, § 16.1-12.

²⁹. Βλ. Ι. Δ. Ζηζιούλας, *Ιερουσαλήμ. Εκκλησιαστική Ιστορία, στο Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* (στο εξής: *ΘΗΕ*), τ. 6, Αθήνα 1965, σ. 830-831 (στο εξής: Ι. Δ. Ζηζιούλας, *Ιερουσαλήμ*). - Χρ. Α. Παπαδόπουλος (αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος), *Ιστορία της Εκκλησίας Ιεροσολύμων*, Θεσσαλονίκη 2010², σ. 86-88, 93 (στο εξής: Χρ. Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορία*). Τα Ιεροσόλυμα, που είχαν καταστραφεί από τον Τίτο το 70 μ.Χ., επανακτίστηκαν μεταξύ 130-135 μ.Χ. από τον αυτοκράτορα Αδριανό (117-138 μ.Χ.) και έλαβαν το όνομα Αιλία Καπιτωλίνα (Aelia Capitolina), βλ. K. G. Holm - G. Vikan, Jerusalem, στο A. P. Kazhdan κ.ά. (εκδ.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, τ. 2, New York - Oxford 1991, σ. 1033-1036.

³⁰. Αναλυτικά βλ. Ι. Δ. Ζηζιούλας, *Ιερουσαλήμ 832*. - Χρ. Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορία 177-187*.

³¹. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 8, § 8.9-14.

³². *Βίος Πορφυρίου*, σ. 59, § 74.1-9.

είδωλα καταστράφηκαν και οι ειδωλολατρικοί ναοί στη Γάζα έκλεισαν, εκτός από το «*Μαρνεϊον*», τον ναό του Δία³³.

Δύο χρόνια αργότερα, το έτος 400, ο Πορφύριος, βλέποντας τις αδικίες και τα «*άτοπα*», που συνέχιζαν να γίνονται σε βάρος των χριστιανών από τους ειδωλολάτρες στην επισκοπή του, αποφάσισε ο ίδιος πλέον προσωπικά, μαζί με τον αρχιεπίσκοπο Καισαρείας Ιωάννη και άλλους επισκόπους της Παλαιστίνης να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να αιτηθεί από τον αυτοκράτορα Αρκάδιο την έκδοση διατάγματος για την πλήρη καταστροφή των ειδωλολατρικών ναών της Γάζας³⁴.

Η αποστολή αναχώρησε στις 23 Σεπτεμβρίου του έτους 400 από την Καισάρεια της Παλαιστίνης. Μέσα σε δέκα ημέρες, λόγω των ευνοϊκών ανέμων, το πλοίο έφθασε στη Ρόδο (αρχές Οκτωβρίου του 400)³⁵. Εκεί ο Πορφύριος και οι άλλοι επίσκοποι πληροφορήθηκαν ότι «*εἰς τὰ ἀπόστροφα*» μέρη του νησιού, δηλαδή σε τοποθεσία δύσβατη και απόκρημνη, μόναζε κάποιος αναχωρητής, του οποίου το όνομα ήταν Προκόπιος. Αυτός ζούσε σε άκρα ακτημοσύνη «*βίον ἄμειπτον*», με νηστείες και αγρυπνίες. Επιπλέον είχε και «*προφητικὸν χάρισμα καὶ τὴν κατὰ δαιμόνων ἀπέλασιν*». Θεώρησαν λοιπόν σκόπιμο, εξαιτίας της φήμης του από τον ασκητικό τρόπο της ζωής του, να τον συναντήσουν. Από την πόλη της Ρόδου, αφού παρέπλευσαν την ακτή «*ἐν ἀκατίῳ*», δηλαδή με ένα ελαφρό πλοιάριο, έφθασαν στο σημείο, όπου ασκήτευε ο Προκόπιος. Μαζί του είχε και έναν μαθητή³⁶.

Μόλις είδε ο Προκόπιος τους επισκόπους, τους προσκύνησε «*πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον*», τους έβαλε στο «*εὐκτήριον*» (στον ναό) για να προσευχηθούν, στο μπροστινό τμήμα, ενώ εκείνος υποχώρησε από ταπεινότητα προς τα πίσω. Επειδή είχε το προορατικό χάρισμα («*διορα-*

³³ Διεξοδικά βλ. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 22-24, § 26-27. – Χρ. Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορία* 145-146. Για τον αυτοκράτορα Αρκάδιο (395-408) και την πολιτική του βλ. Α. Α. Vasiliev, *Ιστορία I* 119-126. – Τ. Λουγγής, Κράτος 92-103. – Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία I* 194-231 και κυρίως Α. Guldenpenning, *Geschichte des Oströmischen Reiches unter den Kaisern Arcadius und Theodosius II.*, Amsterdam 1965 (α' έκδοση Halle 1885), σ. 1-191 (I. Buch). Όσον αφορά τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωάννη τον Χρυσόστομο (26 Φεβρουαρίου 398-404) και το έργο του βλ. Α. Α. Vasiliev, *Ιστορία I* 124-126. – Τ. Λουγγής, Κράτος 100-101. – Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία I* 214-228. – Π. Κ. Χρήστου, Ιωάννης Α' ο Χρυσόστομος, *ΘΗΕ* 6 (1965) 1170-1192, όπου και βιβλιογραφία (στο εξής: Π. Κ. Χρήστου, Ιωάννης Χρυσόστομος).

³⁴ *Βίος Πορφυρίου*, σ. 27-28, § 32-33. Η περιοχή της Γάζας ήταν το κατεξοχήν κέντρο της ειδωλολατρίας στην Παλαιστίνη την περίοδο εκείνη, βλ. Χρ. Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορία* 88.

³⁵ *Βίος Πορφυρίου*, σ. 28-29, § 34.1-12.

³⁶ *Βίος Πορφυρίου*, σ. 29, § 34.13-26.

τικὸς ὑπῆρχεν»), χωρίς να τους έχει δει ή να έχει ακούσει ποτέ κάτι γι' αυτούς, κατάλαβε πως ήταν επίσκοποι. Ρώτησε λοιπόν να μάθει την αιτία του ταξιδιού τους³⁷. Ο άγιος Πορφύριος του διηγήθηκε τα πάντα³⁸ και τότε ο αναχωρητής Προκόπιος τους ανακοίνωσε τι θα έπρεπε να κάνουν, σύμφωνα με όλα όσα τού είχαν αποκαλυφθεί από τον Θεό.

Τους συμβούλεψε λοιπόν, όταν φθάσουν στην Κωνσταντινούπολη, να συναντήσουν τον πατριάρχη Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Επειδή ο Ιωάννης δεν είχε τότε καλές σχέσεις με την αυτοκράτειρα Ευδοξία (400-404), ώστε να της μιλήσει ο ίδιος προσωπικά για την υπόθεσή τους, θα τους παρέπεμπε στον *κουβικουλάριο και καστρήσιο* της αυτοκρατείας, τον ευνούχο Αμάντιο. Ο τελευταίος θα τους έφερνε σε επαφή μαζί της. Όταν θα συναντούσαν την αυτοκράτειρα Ευδοξία, θα έπρεπε να της αναφέρουν –επειδή ήταν ήδη έγκυος στον ένατο μήνα– ότι θα αποκτούσε άρρενα διάδοχο, εφόσον φρόντιζε για την υπόθεσή τους. Εκείνη περιχαρής για την ευχάριστη αγγελία, θα έκανε τα πάντα για την ευδόωση του ζητήματός τους³⁹.

Αφού ειπώθηκαν αυτά από τον αναχωρητή Προκόπιο, η αποστολή των επισκόπων αναχώρησε. Ύστερα από ταξίδι δέκα ημερών, έφθασαν στην Κωνσταντινούπολη (περί τα μέσα Οκτωβρίου του έτους 400)⁴⁰, όπου και παρέμειναν σχεδόν για ενάμιση χρόνο. Τα πράγματα εξελίχθηκαν, όπως είχαν προλεχθεί από τον Προκόπιο. Οι επίσκοποι με επικεφαλής τον Πορφύριο πέτυχαν την έκδοση «*θείου γραμματος*» (αυτοκρατορικού διατάγματος) από τον Αρκάδιο, που όριζε την καταστροφή των ειδώλων και έδινε την άδεια για την ανέγερση χριστιανικού ναού «*έν τῷ μέσῳ* (της) *Γάζης*». Επιπλέον έλαβαν μεγάλα χρηματικά ποσά και δωρεές τόσο από την αυτοκράτειρα Ευδοξία, όσο και από τον αυτοκράτορα Αρκάδιο. Ευλόγησαν λοιπόν το αυτοκρατορικό

³⁷. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 29-30, § 35.1-16.

³⁸. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 30, § 35.16-20.

³⁹. Αναλυτικά βλ. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 30-31, § 36.1-27. Για τις σχέσεις του Ιωάννη Χρυσόστομου (†14 Σεπτεμβρίου 407) με την αυτοκράτειρα Ευδοξία βλ. Α. Α. Vasiliev, *Ιστορία I* 125. – Π. Κ. Χρήστου, *Ιωάννης Χρυσόστομος 1176-1177*. – Τ. Λουγγής, *Κράτος 101*. – Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία I* 220-228. Όσον αφορά το αξίωμα και τις αρμοδιότητες του *κουβικουλαρίου και καστρησίου*, που είχε ο ευνούχος Αμάντιος, λεπτομερειακά βλ. Ε. Α. Costa, *The office of the "castrensis sacri palatii" in the fourth century, Byzantion* 42 (1972) 358-387, όπου γίνεται λόγος για τις μεταβολές που σημειώνονται στα καθήκοντα του *castrensis sacri palatii* και του *praepositi sacri cubiculi* κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αι.

⁴⁰. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 31, § 37.1-6.

ζεύγος και ξεκίνησαν το ταξίδι της επιστροφής για τη Γάζα (18 Απριλίου του 402)⁴¹.

Από την Κωνσταντινούπολη, μέσα σε πέντε μέρες, το πλοίο έφθασε στη Ρόδο (23 Απριλίου του 402). Εκεί οι επίσκοποι θέλησαν να συναντήσουν ξανά τον αναχωρητή Προκόπιο. Παρακάλεσαν «τὸν ναύκληρον» (πλοίαρχο) να τους δώσει τρίωρη διορία για να τον επισκεφθούν, όμως εκείνος δεν το επέτρεψε, λέγοντας πως, αν καθυστερούσε, δεν θα έβρισκε τέτοιον ευνοϊκό άνεμο. Έτσι, αφού πήραν νερό και άλλα εφόδια για το πλοίο, συνέχισαν το ταξίδι τους. Η λύπη τους όμως ήταν μεγάλη που δεν κατόρθωσαν να συναντήσουν για δεύτερη φορά τον εν λόγω αναχωρητή⁴².

Όσον αφορά τις προσπάθειες του αγίου Πορφυρίου για την καταστροφή των ειδώλων στη Γάζα αυτές ευοδώθηκαν. Ο «λαμπρότατος» (*clarissimus*) Κυνήγιος⁴³, απεσταλμένος του Αρκαδίου, με στρατιωτική δύναμη και με τους εκεί χριστιανούς προέβη στην καταστροφή οκτώ ειδωλολατρικών ναών: του Ήλιου, της Αφροδίτης, του Απόλλωνος, της Κόρης, της Εκάτης, του Ηρωείου, του Τυχαίου (της Τύχης) και του Μαρνείου (του Κρηταγενούς Διός)⁴⁴. Στη θέση του Μαρνείου ανεγέρθηκε σταυροειδής χριστιανικός ναός, πάνω σε σχέδια που απέστειλε η αυτοκράτειρα Ευδοξία, η οποία δώρισε και «τοὺς (μαρμάρινους) στύλους..., θαυμαστούς ὄντας καὶ μεγάλους, τὸν ἀριθμὸν τριάκοντα καὶ δύο (καλοῦνται δὲ Καρύστιοι)», κίονες από την Κάρυστο της Ευβοίας, για να χρησιμοποιηθούν στην οικοδόμηση του ναού⁴⁵. Η εκκλησία ονομάστηκε προς τιμήν της «Εὐδοξιανή» και τα πανηγυρικά εγκαίνιά της έγιναν από τον άγιο Πορφύριο την ημέρα του Πάσχα (14/21 Απριλίου) του 407⁴⁶.

⁴¹ Διεξοδικά βλ. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 31-45, § 37-54. - Χρ. Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορία* 146-148.

⁴² *Βίος Πορφυρίου*, σ. 45, § 55.1-13.

⁴³ Σχετικά με τον τίτλο του *λαμπροτάτου* (*clarissimi*), ο οποίος ήταν σε χρήση κατά την πρώιμη Βυζαντινή περίοδο έως τον 7^ο αι. (639), τα προνόμια που σχετίζονταν με αυτόν, καθώς και τις υψηλές προσωπικότητες του κράτους που τον έφεραν (συγκλητικοί, ύπατοι, πατριζιοί), βλ. R. Guiland, *Études sur l'histoire administrative de l'Empire Byzantin à la haute époque (IVe-VIe siècles). Remarques sur les titres nobiliaires : égrège - perfectissime - clarissime*, *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 35 (1966-1967) 17-40 (=R. Guiland, *Titres et fonctions de l'Empire Byzantin*, Variorum Reprints, London 1976, σ. 17-40).

⁴⁴ *Βίος Πορφυρίου*, σ. 50-51, § 63-64. - P. F.-M. Abel, *Histoire de la Palestine*, τ. 2, σ. 316.

⁴⁵ *Βίος Πορφυρίου*, σ. 59, § 75 και σ. 66, § 84.

⁴⁶ *Βίος Πορφυρίου*, σ. 71, § 92. - P. F.-M. Abel, *Histoire de la Palestine*, τ. 2, σ. 316-317. - Χρ. Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορία* 149. Αργότερα, όταν η Παλαιστίνη θα κατακτηθεί από τους Άραβες, για την οικοδόμηση του τεμένους της Γάζας *Jami al-Kabir* θα

Από όλα όσα αναφέραμε παραπάνω, φαίνεται πως ο μοναχισμός στη Ρόδο εμφανίσθηκε χρονικά περί τα τέλη του 4^{ου} αι. ή και λίγο ωριότερα. *Terminus ante quem* πρέπει να θεωρηθεί το έτος 400, έτος συνάντησης του αγίου Πορφυρίου και των άλλων επισκόπων με τον αναχωρητή Προκόπιο στη Ρόδο. Η μορφή που είχε ήταν η αναχωρητική (ερημιτική), των μικρών δηλαδή αναχωρητικών ομάδων με επικεφαλής έναν πνευματικό πατέρα, όπως ο Προκόπιος. Ενδεχομένως ο τελευταίος να είχε την πνευματική καθοδήγηση και εποπτεία όχι μόνο της δικής του αναχωρητικής ομάδας, αλλά και άλλων που τυχόν υπήρχαν στο νησί, καθώς απολάμβανε, λόγω της ασκητικότητας και του προορατικού του χαρίσματος, μεγάλης εκτιμήσεως και φήμης.

Η εμφάνιση του μοναχισμού στη Ρόδο εντάσσεται στο γενικότερο κλίμα της διάδοσης και ανάπτυξης του μοναχισμού που σημειώνεται την εποχή εκείνη, από το β' μισό του 3^{ου} αι. και κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αι., σε διάφορες περιοχές της Βυζαντινής αυτοκρατορίας: Αίγυπτος, Παλαιστίνη, Συρία, Μεσοποταμία, Μ. Ασία, Κωνσταντινούπολη, Θράκη⁴⁷.

Ο αναχωρητής Προκόπιος ασκήτεψε «εις τὰ ἀπόστροφα» μέρη του νησιού, δηλαδή σε δύσβατη και απόκρημνη τοποθεσία προς τα νότια/νοτιοδυτικά της πόλεως της Ρόδου. Για να τον συναντήσουν ο άγιος Πορφύριος και οι άλλοι επίσκοποι, ξεκινώντας από την πόλη της Ρόδου, παρέπλευσαν με ελαφρό πλοιάριο την ακτή. Δεν διευκρινίζεται όμως στον Βίο του αγίου Πορφυρίου, αν παρέπλευσαν την ανατολική ή τη βορειοδυτική ακτή του νησιού. Ενδεχομένως η ακριβής τοποθεσία της ασκήσεώς του να βρισκόταν σε κάποιο απόκρημνο σημείο κοντά στη θάλασσα (στην ανατολική ή βορειοδυτική ακτή) ή στο εσωτερικό ορεινό κεντρικό τμήμα του νησιού.

Ο Προκόπιος είχε πεθάνει πέντε χρόνια πριν από τη συγγραφή του Βίου του αγίου Πορφυρίου, όπως αναφέρει ο βιογράφος Μάρκος («ὅς νῦν μετ' ἀγγέλων ἔστι συναρίθμιος [ο Προκόπιος]· ἐκοιμήθη γὰρ ἀπὸ ἐτῶν πέντε»)⁴⁸. Σύμφωνα με τους εκδότες του Βίου, Η. Grégoire και Μ. Α. Kugener, ο εν λόγω Βίος, ιδιαίτερα στο προοίμιό του, δανείζεται στοιχεία από τη *Φιλόθεο ιστορία* του Θεοδώρητου Κύρου που

χρησιμοποιηθούν κίονες, κιονίσκοι και κορινθιακά κιονόκρανα που προέρχονταν από τον ανωτέρω χριστιανικό ναό, την «*Εὐδοξίαν*», βλ. Cl. Dauphin, *Palestine*, τ. 3, αρ. 10/331, σ. 885.

⁴⁷. Βλ. Γ. Χρ. Χαριζάνης, *Μοναχισμός στη Θράκη* 35-38, 49-54, όπου γίνεται λόγος για τις απαρχές, τη διάδοση και εξάπλωση του μοναχισμού στις διάφορες περιοχές της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

⁴⁸. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 29, § 34.13-15.

γράφτηκε περί το 444⁴⁹ (ή 440 κατά τον Ι. Καραγιαννόπουλο)⁵⁰. Αν ο Βίος του αγίου Πορφυρίου Γάζης συντέθηκε την ίδια χρονική περίοδο, δηλαδή το 440 ή 444 (ή και λίγο αργότερα), τότε ο θάνατος του αναχωρητή Προκοπίου πρέπει να τοποθετηθεί περί το 435 με 440.

Επιπρόσθετα, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι ο εν λόγω αναχωρητής, από τις συμβουλές που δίνει στον άγιο Πορφύριο και τους άλλους επισκόπους –αν εξαιρέσουμε το προορατικό χάρισμα που διέθετε– φαίνεται πως ήταν άριστος γνώστης του αυλικού περιβάλλοντος και όλων όσων συνέβαιναν σε πολιτικό και εκκλησιαστικό επίπεδο στην Κωνσταντινούπολη⁵¹. Ίσως ο ίδιος να καταγόταν από την Πόλη ή να ήταν γόνος κάποιας από τις εκεί σημαντικές οικογένειες ή να είχε προηγουμένως υπηρετήσει σε κάποια διοικητική θέση στο ιερό παλάτιο στη Βασιλεύουσα, πριν γίνει αναχωρητής στη Ρόδο.

Σχετικά με τα ταξίδια με πλοίο, στις αρχές του 5^{ου} αι., αξίζει να επιστημόνουμε πως η αποστολή των επισκόπων με τον άγιο Πορφύριο Γάζης, ξεκινώντας από την Καισάρεια της Παλαιστίνης το φθινόπωρο (Σεπτέμβριος – Οκτώβριος) του έτους 400 και με ευνοϊκούς ανέμους, έκανε δέκα ημέρες για να προσεγγίσει τη Ρόδο και άλλες δέκα ημέρες από εκεί για να φθάσει στην Κωνσταντινούπολη. Στην επιστροφή, την άνοιξη (Απρίλιος) του έτους 402, το ταξίδι διήρκεσε μόνο πέντε ημέρες από την Κωνσταντινούπολη για τη Ρόδο και άλλες οκτώ ημέρες από εκεί μέχρι τη Γάζα⁵².

Τέλος για την εξέλιξη του μοναχισμού στο νησί της Ρόδου στα κατοπινά χρόνια δεν διαθέτουμε πληροφορίες. Ίσως να παρήκμασε ή να περιέπεσε σε αφάνεια και να εξαφανίστηκε λόγω των αραβικών επιδρομών (7^{ος} αι.)⁵³ και της Εικονομαχίας (8^{ος}-9^{ος} αι.)⁵⁴ και να αναβίωσε

⁴⁹. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 1 σημ. 1.

⁵⁰. Βλ. Ι. Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί* 130.

⁵¹. *Βίος Πορφυρίου*, σ. 30 σημ. 1.

⁵². Γενικότερα, όσον αφορά τις επικοινωνίες στο Βυζάντιο, τις διαδρομές και τη διάρκειά του ταξιδιού βλ. Άννα Αβραμιά, *Χερσαίες και θαλάσσιες επικοινωνίες (4^{ος}-15^{ος} αιώνας)*, στο Αγγελική Ε. Λαΐου (γεν. εποπτεία), *Οικονομική ιστορία του Βυζαντίου από τον 7^ο έως τον 15^ο αιώνα*, τ. Α', Αθήνα 2006, σ. 125-167.

⁵³. Για τις αραβικές επιδρομές και κατακτήσεις τον 7^ο αι. βλ. Α. Ν. Στράτος, *Το Βυζάντιον στον 7^ο αιώνα*, τ. Γ' (634-641), Αθήνα 1969, σ. 20-143 και τ. Δ' (642-668), Αθήνα 1972, σ. 22-62. – Σπ. Βρυώνης, *Η άνοδος του Ισλάμ και οι αραβικές κατακτήσεις (629-642)*, *Ι.Ε.Ε.*, τ. Ζ', σ. 243-251. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Κρίσιμοι χρόνοι 10, 14, 17-18, 22, 25-26, 32-33, 41-42*. – Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία ΙΙ* 67-72, 76-81, 88-92. – G. Ostrogorsky, *Ιστορία Ι* 176-192, όπου και βιβλιογραφία.

⁵⁴. Όσον αφορά την περίοδο της Εικονομαχίας (την α' και β' φάση της 726-787 και 813-843) βλ. Α. Α. Vasiliev, *Ιστορία Ι* 312-329 και 352-361. – Αι. Χριστοφιλοπούλου,

από τον 9^ο-10^ο αι. και έπειτα, μέσα στο γενικότερο κλίμα άνθησης του μοναχισμού που σημειώνεται κατά την περίοδο εκείνη.

Κρίσιμοι χρόνοι 27-31, 39-40. – Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία II* 131-134, 152-158, 167-172, 213-220, 256-257. – G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, μτφρ. Ι. Παναγόπουλος - επιστημ. εποπτεία Ευ. Κ. Χρυσός, τ. Β', Αθήνα 1997, σ. 20-29, 30-52, 72-82, όπου και βιβλιογραφία.

**The anchorite Procopios, the saint Porphyre bishop of Gaza (395-420)
and the appearance of monasticism on the island of Rhodes**

The purpose of this article is to examine the appearance and the first steps of monasticism on Rhodes, as well as to study the organization and the operation of this early period of the monastic life on the island.

Rhodes, the biggest of the islands of the Dodecanese, in the early Byzantine period was part of the province of Islands (*provincia insularum*) or Cyclades, which was a part of the “dioecesis” of Asia (*dioecesis Asiana*), which belonged to the prefecture of the East (*praefectura praetorio per Orientem*). Christianity on the island began to spread possibly in the middle of the 1st century A.D. Ecclesiastically, Rhodes was the centre of the metropolis of the Cyclades from the late 4th century.

Monasticism on the island seems to have appeared around the end of the 4th century. *Terminus ante quem* must be considered the year 400 A.D. The Life of saint Porphyre, bishop of Gaza (395-420), refers to the anchorite Procopios, who led a monastic life on Rhodes around 400 A.D. In the same year, saint Porphyre, with other bishops of Palestine, travelled to Constantinople so that they would insure the issue of an imperial order for the destruction of the pagan temples in Gaza. During their travel, they stopped on Rhodes. On the island, they met the anchorite Procopios, whose assistance in the successful outcome of their mission was valuable.

The form of monasticism on Rhodes was the solitude type, of small solitary groups, guided by a spiritual father, like Procopios. Perhaps the latter was in charge of the spiritual guidance and supervision not only of his solitary group, but also of others, which may have existed on the island, as he was highly estimated, due to his ascetic life and his foresight.

The appearance of monasticism on Rhodes is attributed to the general spirit of the spread and development of monasticism noticed in that period, from the second half of the 3rd century and during the 4th century

in several regions of the Byzantine Empire: Egypt, Palestine, Syria, Mesopotamia, Asia Minor, Constantinople, Thrace.